

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Anglakalbės literatūros (sovietinis) kanonas Lietuvoje

2012-09-20

ŽURNALAS: NAUJASIS ŽIDINYS-AIDAI

TEMA: Literatūra

AUTORIUS: Vida Repšienė

DATA: 2012-09

Anglakalbės literatūros (sovietinis) kanonas Lietuvoje

Vida Repšienė

Šiandien, skaičiuojant jau trečią laisvos Lietuvos dešimtmetį, esame laisvi rinktis, kur ir kaip gyventi, ką ir kiek pirkti, bet šįkart kalbėsime apie turimą anglakalbės literatūros vertimų pasiūlą. Knygynų lentynos šiandien pilnutėlės visokių ir įvairios kokybės leidinių. Tik ar įsigydami, rinkdamiesi skaityti to vertą grožinės literatūros kūrinį (lietuvių kalba) žinome, ką rasime po nauju viršeliu? Kokią informaciją apie literatūros kūrinio vertimą atskleidžia vertimo šaltinio įrašas? Tačiau pradėkime nuo pradžių.

Kanonine literatūra ar literatūros kanonu laikoma pripažinta, vertinga, originali literatūra, sudaranti nacionalinės literatūros tradiciją¹. Literatūros kanonas visuomet buvo kritikuojamas dėl imties: patenkančių ir nepatenkančių kūrinių bei autorių, o mūsų laikais – net dėl pastarųjų rasės ir lyties. Šiaip ar taip, kanonas kaip socialinis konstruktas yra racionalus bandymas identifikuoti tai, kas svarbiausia konkrečiai literatūros kultūrai, o jos pobūdis visada yra nulemtas dominuojančios visuomenės grupės². Politinė galia reiškiasi ne tik ar ne tiek sudarant literatūros kanoną, kuris laikui bėgant kinta, o jį įgyvendinant ar ignoruojant kitais veiksmais – parama knygų vertimui ir leidybai, valstybinio švietimo programomis. Be to, vienaip kanonas formuojamas (formuojasi) tame krašte, kuriame literatūra atitinkama kalba kuriama. Į pasaulinį kanoną ir literatūros tam tikra užsienio kalba kanoną konkrečioje šalyje verstiniu pavidalu ši literatūra patenka kitaip – kūriniai perimami skirtingu laiku ir nenuosekliai, tad pirmiausia pakinta originali kanono chronologinė seka, antra, išverčiami ne visų autorių ir ne visi kūriniai – tad skiriasi ir kanono apimtis.

Maža to, tarsi primiršome, kad Lietuvoje, kaip ir kitose panašaus likimo šalyse, verstinės užsienio, ypač Vakarų literatūros sklaidą stipriausiai formavo sovietmetis. Toliau kalbėsime tik apie anglakalbę (britų ir amerikiečių) kanoninę literatūrą ir jos pavidalus lietuvių kalba. Ilgiausias laikotarpis, kai Lietuvoje vyko anglakalbės

literatūros priimtis – sovietinis. Tad pažvelkime, koks šios literatūros kelias į Lietuvą ir kokie lietuviško anglakalbės literatūros kanono formavimo(si) bruožai, atsiradę sovietmečiu, tebesitęsiantys net šiandien.

Pirmieji anglakalbės literatūros vertimai

Anglakalbės literatūros recepcija Lietuvoje prasideda XIX a. pabaigoje: pirmasis bibliografų užfiksuotas britų literatūros kūrinio vertimas į lietuvių kalbą – 1880 m. periodikoje paskelbta ištrauka iš Williama Shakespeare'o *Hamleto* – „Hamleto susikalbėjimas su savimi“ (Hamleto monologas)³. Pirmas amerikiečių literatūros vertimas – Marko Twaino ir Breto Harte'o apsakymų rinkinėlis, išleistas 1904 m. Tilžėje⁴. Anglakalbės literatūros perėmimo pradžia Lietuvoje komplikauta: ankstyvieji vertimai arba labai pažodiški, arba atvirksčiai – adaptuoti Lietuvos skaitytojams: „[s]utrumpinti ir perdirbti stambesnius kūrinius vertė dar ir ta aplinkybė, kad didesnės apimties kūrinius buvo sunkiau išleisti, o spausdinti periodikoje taip pat buvo nepatogu“⁵.

Problemos, su kuriomis susidūrė tuometiniai vertėjai – nesunorminta lietuvių kalba, vertimo pagrindų stoka, taigi versta gana laisvai ir to neslėpta: „lietuviškai sudėjo“, „liuosas vertimas“, „lietuviškai papasakojo“, „lietuviškai scenai pritaikė“, „sulietuvino“, – konstatuojama publikacijose. Vertėjai tekstus: „trumpindavo ar papildydavo, perpasakodavo, domestikuodavo“⁶. Istorinės aplinkybės XIX a. pabaigoje – XX a. pirmais dešimtmečiais lėmė, kad nemaža dalis anglakalbės literatūros vertimų į lietuvių kalbą buvo publikuota išėivijoje (daugiausia JAV). Tokių vertimų funkcionavimas Lietuvoje buvo ribotas. Vis dėlto kanoninės anglakalbės literatūros vertimų Lietuvoje pamažu gausėjo: tarpukariu Kaune išleista po keletą George'o Gordono Byrono, Charleso Dickenso, Arthuro Conano Doyle'o, Rudyardo Kiplingo, Williama Shakespeare'o, Jameso Fenimore'o Cooperio, Jacko Londono, Marko Twaino, Uptono Sinclairo ir kt. autorių kūrinių. Po Antrojo pasaulinio karo šių leidimų tolesnė sklaida buvo nepriimtina naujajai valdžiai; be to, dauguma prieškario skaitytojų atsidūrė Sibire ar tolimame užsienyje. Todėl ankstesnių vertimų perimamumas buvo apribotas, o juos pakeitė naujų sovietinių vertimų banga, tad naujoji iš kaimų į miestus suvažiavusi inteligentijos generacija, studentija jau skaitė beveik išimtinai sovietinius leidimus.

Sovietiniai literatūros leidybos filtrai

Vakarų literatūra sovietų valdžios laikyta svetima, todėl jos perėmimas formuotas tiesioginiais ideologiniais nurodymais: autorių ir kūrinių, maža to, vertėjų ir komentatorių atranka. Leidybos planai, būsimi knygų apipavidalinimai, tekstai buvo uoliai tikrinami įvairių budriojo priežiūros aparato padalinių ir pavienių tikrintojų, kad skaitytojų nepasiektų ydingi ar žalingi kūriniai⁷. Tad kokią anglakalbės literatūros kanoną laikmečio sąlygos suformavo Lietuvoje? Pirmiausia – kokia jo apimtis?

Palyginkime britišką ir amerikietišką anglakalbės literatūros kanoną su lietuviško iš anglų kalbos verstų kūrinių sąrašo struktūra⁸. Lietuvių skaitytojui siūlomo „kanono“ apimtis gerokai mažesnė (iš 142 britų kanoninių autorių bent po nedidelį kūrybos fragmentą, pavyzdžiui, nors kelis eilėraščius, išverstą turime 64 autorių, amerikiečių iš

120 – 53 autorių). Iš senosios anglų ir ankstyvosios amerikiečių literatūros neišverstas nė vienas kūrinys. Žiūrėdami į chronologinę kanono seką, iki pat XIX a. iš britų autorių bibliografijos lietuvių kalba rasime tik po vieną kitą kūrinį. Vertimų gausa aiškiau išsiskiria vien Shakespeare'o kūryba. Nuo XIX a. lietuviškas britų literatūros kanono sąrašas autorių skaičiaus atžvilgiu apimtimi apytikriai siekia pusę to, kas funkcionuoja Didžiojoje Britanijoje. Be to, iš turimų 64 britų autorių didesnės pusės į lietuvių kalbą išversta tik po keletą eilėraščių rinkiniuose ar 1–2 stambesnius kūrinius. Gausiausiai versta XIX–XX a. realistų proza (Robertas Stevensonas, Charlesas Dickensas, Arthuras Conanas Doyle'is, Rudyardas Kiplingas), o dauguma tokių vertimų atlikti sovietmečiu. Amerikiečių kanoninės literatūros autorių kūrybos vertimų taip pat iš didesnės pusės turime tik po nedidelį kūrybos fragmentą, 1–2 kūrinius; daugiausia vertimų taip pat iš XIX–XX a. amerikiečių autorių kūrybos (Jamesas Fenimore'as Cooperis, Markas Twainas, Theodore'as Dreiseris, Uptonas Sinclairis, Jackas Londonas), kurių sklaida aktyviausia buvo būtent sovietmečiu.

Taigi lietuviškam anglakalbės literatūros kanono atspindžiui trūksta daugiau nei pusės kanoninių autorių. Šis įspūdis galėtų dar paaštrėti, jei atskirai apžvelgtume anglakalbės poezijos, atskirai klasikinės prozos ir dramos bei pramoginės (arba masinės) kanoninės literatūros perėmimo imtį. Aiškiai išsiskirtų pastaroji literatūra, nes ji versta gausiau. Tačiau apibendrinus, kanoninių autorių skaičiaus atžvilgiu mūsų kanonas į vakarietišką savo originalą labiausiai panašus XIX a. antros pusės – XXI a. pradžios laikotarpiu. Žinoma, turint galvoje, kad naujausiai literatūrai kanono sąvoka taikytina dar atsargiau. O dėl to, kad lietuviškas klasikinės anglakalbės literatūros veikalų sąrašas nepilnas ir fragmentiškas, ribojamos šios literatūros kūrinių (lietuvių kalba) interpretavimo galimybės, apsunkinami intertekstinių ryšių tyrimai.

Vertimo šaltinių detektyvai

Kanono apimtis, žinoma, savaime iškalbinga, tačiau svarbūs ir tam tikri šios literatūros verstinių leidimų kokybės bruožai, iliustruojantys jų rengimo strategijas Lietuvoje. Kalbame apie atsainų požiūrį į pamatinius tekstologinius leidinių rengimo principus ar tiesiog jų ignoravimą. Kuo tekstologiniai aspektai svarbūs literatūros recepcijai? Visų pirma, tekstologijos tyrimų laukas apima būtent kanonui priklausančius autorius ir jų tekstus, jų leidimų rengimą; antra, tekstologija reikšmingai prisideda prie kanono formavimo ir keitimo. Tekstologiniai tekstų rengimo principai svarbūs kanoninės literatūros vertimams iš esmės dėl to, kad neretai tokiais laikomų kūrinių publikavimo istorija yra komplikauta, dėl įvairių priežasčių lėmusi teksto iškraipymų ir net kelių teksto versijų atsiradimą ir pan. Ir tai būdinga ne tik seniausiems kūriniams.

Pavyzdžiui, viename 1900 m. parašyto Dreiserio *Sesers Kerės (Sister Carrie)* leidime skaitome tokį sakinį: „Let him meet with a young woman *twice* and upon the *third meeting* he would walk up and straighten her necktie for her and perhaps address her by her first name“⁹. Atsiverčiame kitą to paties kūrinio leidimą ir matome, kad šis sakinytis yra kitoks: „Let him meet with a young woman *twice* and he would straighten her necktie for her and perhaps address her by her first name“¹⁰. Trečią šio sakinio variantą galime perskaityti lietuviškai: „Susitikęs su jauna moterimi, jis iš karto pradėdavo meilintis, geraširdiškai ir familiariai, nevengdamas maldavimo, kuris dažniausiai padėdavo jam prisigerinti“¹¹. Pastarasis variantas atsirado 1907 m., kai autorius nutarė pakeisti fragmentą, prasidedantį cituotu sakiniu. (Beje, variantų

palyginimas leidžia pagrįstai abejoti knygoje nurodytu lietuviško vertimo šaltiniu: esą naudotas 1900 m. leidimas.)

Štai ir užbėgame už akių teigiantiems, kad „koks gi pagaliau skirtumas, iš vieno, ar iš kito leidimo kūrinys išverstas?“ Skirtumas yra. Jei vienas kitas žodis gal esmės ir nekeičia, tai ar svarbu, jei tekstas varijuoja keliasdešimt vietų? O keli šimtai vietų? Būna, kad romanas – minėtoji *Sesuo Keré* – skirtingose redakcijose net baigiasi kitaip. Sudėtingesni atvejai, kai autorius pats perredagavo kūrinį – sukeitė vietomis skyrius – ir toki perleido, o mes perėmėme tik vieną, senąjį variantą, ir apie kito egzistavimą – nė žodžio. Nedažnais atvejais sovietmečiu rodėsi rimtesni filologiniai lietuvių literatūros veikalų leidimai, o į vertimus šiuo aspektu dažniausiai visai nekreipta dėmesio.

Tad įdomus pavyzdys – Franciso Scotta Fitzgeraldo romanas *Švelni naktis* (*Tender is the Night*). Anot literatūros kritiko Malcolmo Cowley'aus, autoriaus draugo, šio romano 1951 m. leidimo redaktorius, egzistuoja net trys šio kūrinio versijos¹², kurių publikuotos dvi: 1934 m. pirmasis romano leidimas, po kurio autorius, nesulaukęs tikėtos romano sėkmės, nutarė jį taisyti. Atlikęs daug reikšmingų pakeitimų, šią versiją rankraštyje įvardijo galutine. Taigi Cowley'us, jau po Fitzgeraldo mirties, 1951 m. įgyvendino galutinę autoriaus valią. Pagal ją romanas sudarytas nebe iš trijų dalių be pavadinimų, o iš penkių dalių, turinčių atskirus pavadinimus, romano įvykiai išdėstyti chronologine tvarka, pataisyta rašyba ir skyryba ir kt.¹³ Iš pirmo žvilgsnio net atrodo, kad tai du visai skirtingi kūriniai.

Šio kūrinio vertimui į lietuvių kalbą¹⁴ pasirinktas 1983 m. Maskvos *Raduga Publishers* leidykloje išleistas Fitzgeraldo romano tekstas. Šis leidimas perteikia pirmąjį romano versiją, sudarytą iš trijų dalių be pavadinimų, kurioje naratyvo struktūra išdėstyta ne chronologine įvykių seka, kitaip nei antroje, „galutinėje“, versijoje. Problemiškas šiuo atveju ne vienos ar kitos versijos pasirinkimas vertimui, o informacijos spraga. Skaitytojui apie kitos versijos egzistavimą nepateikiama jokios informacijos, juolab kad rusiškame leidime, pagal kurį *Švelni naktis* išversta į lietuvių kalbą, yra straipsnelis rusų kalba būtent apie šių skirtingų teksto versijų atsiradimo aplinkybes ir jų skirtumus. Kadangi *Švelnios nakties* publikavimo istorija neatspindėta lietuviškame leidime, studentui ar literatūros kritikui cituoti lietuvišką šio kūrinio vertimą reiktų atsargiai: pavyzdžiui, norint greta citatos originalo kalba pateikti lietuvišką jos vertimą, tokio sakinio gali nepavykti rasti, jei anglų kalba skaitoma kita teksto versija.

Šiandieniam skaitytojui gali pasirodyti keista, kad amerikiečio Fitzgeraldo romanas verstas iš rusiško leidimo. Deja, sovietmečiu tai buvo įprasta praktika – į rankas paėmę kanoninį anglakalbės literatūros kūrinį lietuvių kalba, neretu atveju priešlapyje rasime įrašą, kad jis verstas iš trijose SSRS sostinėje veikusiose leidyklose – *Foreign Languages Publishing House*, *Raduga Publishers* ir *Progress Publishers* – perleistų anglakalbės literatūros kūrinių mokomiesiems tikslams skirtų leidimų anglų kalba (su išangomis ir komentarais rusų kalba); kartais nurodoma tik leidimo vieta – „Moscow“.

Žinome, kad Vakaruose leisti autorizuoti tekstai už geležinės uždangos buvo praktiškai neprieinami, todėl vertimams sovietmečiu dažnai naudoti Maskvoje aprobuoti leidimai. Tačiau peršasi prielaida, kad šie leidimai minėtose leidyklose buvo rengiami ne tik dėl apriboto vakarietišku autorizuotų leidimų prieinamumo – nesunku įsivaizduoti, kad

rengiant tokį tekstą turėjo būti patogų atlikti ir ideologinį jo „redagavimą“. Kaip kitaip turėtume suprasti, pavyzdžiui, Williamo Makepeace'o Thackeray'aus *Snobų knygos* atvejį?

Pirmiausia *Anglijos snobai, parašyti vieno iš jų (The Snobs of England, by one of themselves)* publikuoti dalimis satyriniame žurnale *Punch* – nuo 1846 m. vasario 28 d. iki 1847 m. vasario 27 d. išleistos 53 dalys (skyriai). Vėliau, 1848 m., atskiru veikalu kūrinys išleistas pakeistu pavadinimu *Snobų knyga*. Tačiau į šį leidimą autorius sudėjo ne visas žurnale publikuotas dalis: išėmė visus skyrius (nuo 17 iki 23) apie politinius snobus, nes šie jam pasirodė pernelyg lėkšti, įžeidžiantys ir snobiški¹⁵. Į lietuvių kalbą 1971 m. *Snobų knyga*¹⁶ išversta iš 1959 m. *Foreign Languages Publishing House* leidykloje parengto leidimo, kuriame – kaip ir lietuviškame vertime – yra visi politiniai skyreliai, kurių autorius, rengdamas knygos leidimą, atsisakė. Žinoma, mūsų skaitytojams nebuvo lemta išvysti ir autoriaus sukurtų *Snobų knygos* iliustracijų. Taip ir lieka jau beveik nurašyta „surevoliucinto“ Thackeray'aus *Snobų knyga*: kol kas vienintelio lietuviško leidimo vertėjo įžangoje autorius apibūdinamas kaip nuožmus Anglijos kritikas¹⁷, nors Vakaruose veikalas laikomas puikiu grakštaus ir drąsaus angliško humoro bei saviironijos pavyzdžiu¹⁸, be kita ko, išpopuliarinusių ir pačią *snobo sąvoką*.

Ši vertimų iš sovietinių šaltinių „tradicija“ ir toliau įtvirtinama naujais arba pakartotiniaus leidimais – taip sulietuvinti, pavyzdžiui, Dickenso *Pomirtiniai Pikviko klubo užrašai*¹⁹, *Senienų krautuvėlė*²⁰, *Oliverio Tvisto nuotykių*²¹, Walterio Scotto *Kventinas Dervardas*²², Williamo Faulknerio *Absalomai! Absalomai!*²³ Pernykštis Charlottes Brontë *Džeinės Eir*²⁴ lietuviškas leidimas – ketvirtasis pakartotinis iš 1954 m. *Foreign Languages Publishing House* atlikto vertimo leidimas. Londono *Martynas Idenas*²⁵ išverstas iš 1954 m. Maskvoje leisto leidimo, nors pakartotiniame leidime vertimo šaltinis nenurodytas, o pirmajame nurodytas tik autorius, kūrinio pavadinimas ir jo publikavimo vieta – „Moscow“. Arba apskritai nepasivarginta nurodyti vertimo šaltinio: pavyzdžiui, Danielio Defoe *Robinzonas Kruzas*²⁶, Thackeray'aus *Tuštųjų mugė*²⁷, Cooperio *Prerijos, Pionieriai, Medžiotojas*²⁸.

Kartais net „mėtomos pėdos“: Fitzgeraldo *Švelni naktis*, kaip minėta, 1997 m. į lietuvių kalbą išversta iš Maskvos leidimo. Pakartotiniame 2005 m. leidyklos *Alma littera* publikuotame leidime²⁹ šaltinis neva pasikeitė – nurodytas *Charles Scribner's Sons* leidyklos pavadinimas (be leidimo metų ir vietos), bet palyginus du pirmus abiejų leidimų skyrius, peršasi mintis, kad jokių esminių, išskyrus korektūrą, pataisymų nebuvo atlikta. Tad nei vertimo šaltinis, nei vertimas iš tikrųjų nepasikeitė.

Iš Maskvos leidimų versti ir kai kurie moderniosios literatūros kūriniai. Pavyzdžiui, 1985 m. į lietuvių kalbą išverstas Jameso Joyce'o apsakymų rinkinys *Dubliniečiai*³⁰, tas pats vertimas pakartotinai išleistas ir 2008 m.³¹ Taip pat Virginia'os Woolf *Ponia Delovėj* 1994 m.³² versta iš Maskvos *Raduga Publishers* 1984 m. leidimo; tas pats vertimas pakartotinai išleistas 2008 m.³³ Kiti Woolf kūriniai – *Savas kambarys*³⁴, *Orlandas*³⁵, *Flašas*³⁶ – jau versti iš britiškų leidimų. Tad kontrastas tarp ankstesnių, iš sovietinių leidimų atliktų vertimų, ir pastarųjų vertimų – ypač ryškus. O *Į švyturį* neseniai išleisti net du alternatyvūs vertimai³⁷, tačiau iš kokių leidimų jie atlikti – neaišku, tarsi palaikant „tradiciją“, vertimo šaltiniai nenurodyti.

Pegaso pakinktai ir skirtingos kūrinio versijos

Knygų leidybos praktikai, be abejo, svarbūs pragmatiniai aspektai arba, vaizdžiau tariant, Pegaso pakinktai³⁸. Papasakosime vieno kanoninei JAV literatūrai priskiriamo romano dviejų skirtingų versijų atsiradimą, nulemtą būtent tuometinių publikavimo sąlygų. Šiandieniam mūsų skaitytojui Theodore'o Dreiserio romanas *Sesuo Kerė* (ne be pagrindo) tėra sovietmečiu buvusi populiari, bet aktualumą praradusi seniena. Iš tiesų *Sesers Kerės* leidimų tiražai sovietmečiu buvo tiesiog svaiginantys: 1953 m. *Valstybinė grožinės literatūros leidykla* uždirbo gerą pelną ant pigaus laikraštinio popieriaus „išleisdam[a] poros šimtų tūkstančių egz. tiražu [...] T. Dreizerio romaną *Sesuo Kerė* rusų kalba“³⁹. 1961 m. pirmojo leidimo lietuvių kalba tiražas kuklesnis – 15 000 egz., bet vis dėlto šiandienos bestseleriams apie tokią tik pasvajoti.

Dreiseris *Seserį Kerę* rašyti ėmėsi draugo Arthuro Henry'io paskatintas. Pasitelkdamas savo profesinius (žurnalisto) įgūdžius, Dreiseris siekė sukurti įtaigų tuometinį Amerikos miesto gyvenimą atspindintį pasakojimą, realumo išpūdžiui sustiprinti naudojo tikrus teatrų, parduotuvių ir kt. objektų pavadinimus, realius viešų asmenų vardus. Rašydamas *Seserį Kerę* nuolat dalimis ir vėliau visą kūrinio tekstą davė skaityti ir taisyti žmonai bei minėtam draugui. Dreiserio žmona Sara, mokytoja, taisė romano rašybą ir skyrybą bei švelnino tuometinėms būsimoms skaitytojoms kartais galintį pasirodyti per aštrų, per atvirą toną. Henry'is rūpinosi romano stiliumi, įvairios apimties pakeitimais tobulino būsimąjį romaną. Pirmasis leidėjas, kuriam buvo nusiųstas romano mašinraštis, atsisakė romaną išleisti ir davė aiškiai suprasti, kad kūrinio apimtis per didelė. Tad po to, *Doubleday, Page and Company* leidykla, pirmoji 1900 m. išleidusi *Seserį Kerę*, romano mašinraštį gavo gerokai trumpesnį: tekstas buvo sutrumpintas apytikriai 36 000 žodžių, buvo pakeista romano pabaiga, pakito veikėjai, jų mąstymas, filosofinė romano potekstė, gerokai sutramdyta erotika ir intymūs santykiai tarp skirtingų lyčių veikėjų. Tad pirmasis leidimas iš tikrųjų yra gerokai nutolęs nuo pirminės rankraščio versijos⁴⁰.

Tokia pesimistiškesnė, labiau moralizuojanti ir pabrėžianti veikėjų tuštybę, pagrindinės veikėjos Kerės lėkštumą, nepastovumą romano teksto versija cirkuliavo kelis dešimtmečius⁴¹. 1970 m. *W. W. Norton & Company* kritinis leidimas pateikė paplitusią teksto versiją (1900 m. leidimą) ir buvo teigiama, kad „visi pakeitimai atlikti dėl to, kad romaną būtų kuo priimtinesnis vėlyvos Viktorijos epochos skaitytojams. Visi, net ir neautoriniai pakeitimai priskiriami autoriaus valiai ir siekiui sukurti kuo geresnį kūrinį“⁴². Tačiau 1981 m. pasirodė Pensilvanijos universiteto parengtas alternatyvus kritinis romano leidimas, atkūręs pirminį autoriaus romano sumanymą.

Kaip teigia pastarojo redaktorius Jamesas L. W. Westas III, mokslininkai iki šiol diskutuoja, kuri teksto versija pranašesnė, tačiau, jo manymu, tie, kurie palaiko *Doubleday* tekstą, laiko jį istoriniu artefaktu, bendru produktu, sukurtu tuometinės kultūros kontekste, o tie, kurie palaiko Pensilvanijos teksto versiją, laiko jį pasakojimu, pranokusiu savo laikmetį, tad pilna kūrinio versija, kokią pats autorius ir norėjo sukurti, galėjo būti publikuota tik po aštuonių dešimtmečių nuo jo paskelbimo⁴³. Be to, panašiu būdu redaguoti ir kiti jo kūriniai, pavyzdžiui, *Dženė Gerhart, Genijus*⁴⁴.

Paplitusi versija (1900 m. leidimas) atitiko sovietinės „pažangios“ literatūros kriterijus, tad romaną į lietuvių kalbą išverstas jau 1958 m.⁴⁵ Vertimo šaltinis, kaip minėta, kelia

abejonių, nes nurodyta tik „New York, 1900“⁴⁶. Iki šiol lietuviškai cirkuliuoja būtent ši romano versija, pakartotinai perleista ne tik 1973 m., bet ir 1993 m.

O ir tais atvejais, kai vertėjų pasitelkti Didžiojoje Britanijoje ar JAV išėję leidimai, jų pasirinkimas daro įspūdį, kad pagriebta pirma po ranka pasitaikusi (pigiausia?) knyga. Pavyzdžiui, iš nepatikimo angliško leidimo į lietuvių kalbą išverstas Jameso Joyce'o *Ulisas*⁴⁷. Vertimui naudota 1982 m. *Penguin* leidyklos knyga, *Uliso* leidimų genealogijoje laikoma viena iš neautoritetingiausių⁴⁸. Tokio leidimo pasirinkimas vertimo šaltiniu, savo ruožtu, lėmė, kad verstinis tekstas nuo originalaus nutolo daugiau nei galėtų dėl vertimo proceso. Teigiama, kad skirtinguose *Uliso* leidimuose esama nuo 2000 (pirmame 1922 m. leidime) iki 5000 neautorinių teksto variantų (skaitymų)⁴⁹. Pastarasis skaičius – tai Hanso Walterio Gablerio vadovaujamos grupės tekstologų 1984 m. parengtame „Kritiniame ir sinoptiniame“ *Uliso* leidime teikiama korekcijų apimtis⁵⁰. Variantų grandinė prasidėjo nuo pirmojo leidimo klaidų taisymo, kuris toliau tik komplikavosi dėl silpstančios autoriaus regos⁵¹.

Pateiksime porą pavyzdžių, iliustruojančių frazės variantų atsiradimo grandinę. Gablerio spėjimu, Joyce'as rankraštyje taisydamas frazę „A lonely last candle“ („Vieniša paskutinė žvakė“) tiesiog norėjo sukeisti pirmuosius du žodžius vietomis, tačiau dėl neaiškios rašysenos mašininkas(-ė) perskaitė „last“ kaip „lost“ (pasiklydusi). Tad pirmajame leidime figūruoja „A lost lonely candle“ („Pasiklydusi vieniša žvakė“), o kituose – dar ir kitokių variantų, kuriuose „last/lost“ keičiama į „long“ (ilga). Tik Gablerio *Ulysses* leidime frazė atitaisyta į „A last lonely candle“ („Paskutinė vieniša žvakė“), tikint, kad buvo atkurta autoriaus valia⁵². Lietuviškame vertime randame: „Ilga pasiklydusi žvakė klajoklė“⁵³...

Kitas pavyzdys – ginčą sukėlęs kabelis po „tiger“ šiame sakinyje: „Nine tenths of them all could be caged or trained, nothing beyond the art of man barring the bees; whale with harpoon hairpin, alligator tickle the small of his back and sees the joke, chalk a circle for a rooster, tiger, my eagle eye“⁵⁴. Pasak filologų, kai kuriuose *Uliso* leidimuose po „tiger“ esantis kabelis nereikalingas, nes rankraštyje jo nėra. Blumo apmąstymai apie žmogaus ir gyvūnijos santykius sudėlioti iš liaudies posakių. Paskutinis iš jų reiškia: „žiūrėdamas į tigrą jis sąmoningai nususuktų“. Todėl, padėjus kabelį posakio viduryje, sudarkomas ir jis, ir visas sakinyš⁵⁵. Lietuviškame vertime sakinio pabaiga tokia: „tigras – mano erelio akis“⁵⁶. Bent dalies tokių nesusipratimų buvo galima išvengti, jei vertėjai naudotųsi autoritetingu ir komentuotu leidimu.

Paminėti niuansai atrodys tik smulkmenos susivokus, kad dalis populiarios, plačiai tebeskaitomos anglų literatūros į lietuvių kalbą versta iš rusų kalbos. Pakartotinių leidimų, kai kuriais atvejais – net XXI a. – sulaukė taip sulietuvintas Cooperio *Pėdsekys*⁵⁷, Raudonasis korsaras, *Bostono apsiaustis, arba Lajonelas Linkolnas*⁵⁸, Joelio Chandlerio Harriso *Dėdulės Rimuso pasakos*⁵⁹, Walterio Scotto *Aivenhas*⁶⁰. Tai tik keletas pavyzdžių, kai neslapukaujama ir rusiškas vertimo šaltinis bent jau nurodomas. Dažniau jis slepiamas, tačiau verčiant per tarpinę kalbą pasitaiko visokių „nuotykių“: pavyzdžiui, veikėjai taria žodžius, kurių autorius nėra parašęs, o mistiškas Baskervilių „skalikas“ virsta paprasčiausiu „šunimi“⁶¹... Gal panašiai kaip Vatsonas būtų likęs anglišku Votsonu, Harriso *Dėdulės Rimuso pasakos* būtų vadinamos *Dėdės Rymo pasakomis* (angl. tarimas: 'ληkl ri:məs (ankl rymas), plg. rus. *Сказки дядушку Румыса*), jei vertėjai bent akies krašteliu būtų regėję originalą.

Ištuštinta *Tuštybės mugė*

Turbūt yra skaitytojų, kuriems pažįstamas jausmas, kai sunkiai kyla ranka pasiimti skaityti kad ir vertingą, bet sovietmečiu išleistą knygą. Vienas dalykas – asociacijos su anuo laikmečiu, jos turi (gali turėti) nuo tokių leidimų atstumiantį poveikį, o kur dar įžanginiai, pabaigos žodžiai ir panašūs teksto elementai (pastarųjų reikšmė teksto perskaitymui apibrėžta Gerard'o Genette'o⁶²). Toks (galimas) subjektyvus išpūdis demonstruoja, kad viršelis, šriftas ir kitos „smulkmenos“ turi poveikį skaitytojui. Viršelio, šrifto grožis – žinoma, sąlyginė sąvoka, skonio kategorija, tačiau dabartiniai teksto teoretikai net ir tokius „išoriškus“ dalykus pripažįsta svarbiais⁶³. Ką ir kalbėti apie iliustracijas, kurios ne tik puošia leidinį.

Štai Thackeray'aus *Tuštybės mugė: romanas be herojaus* iš tikrųjų turi ne tik šią, bet ir dar vieną paantraštę: *Pen and Pencil Sketches of English Society (Anglų visuomenės eskizai plunksna ir pieštuku)*. Šia paantrašte autorius aiškiai nurodo ne tik į lingvistinį kūrinio sluoksnį (plunksna), bet ir į paties sukurtas šio romano iliustracijas (pieštukas), kurios (*Tuštybės mugei* Thackeray'us sukūrė apie 200 įvairių iliustracijų – inicialų, vinječių ir kitų skirtingo dydžio iliustracijų) jį ne tik dekoruoja, bet turi ir simbolinę reikšmę, papildo žodinę kūrinio plotmę. Pavyzdžiui, vienos iš kūrinio žodiniame lygmenyje neatsakytų siužeto mįslių – ar Bekė romano pabaigoje nužudė Džozą – teigiamą atsakymą sufleruoja iliustracija, kurioje Bekė, antrąkart romano siužete, pavaizduota kaip Klitaimnestra⁶⁴.

Tekste rasime ne vieną tiesioginę nuorodą į kūrinio iliustracijas kaip į skaitytojui pateikiamo pasakojimo elementą, natūraliai neatskiriamą nuo visumos. Pavyzdžiui: „Ir nors viršelyje pavaizduotas moralistas, režias kalbą publikai (tikslus jūsų nuolankaus tarno atvaizdas), pareiškia, kad nedėvys nei mantijos, nei kaspinių, o tik toki pat juokdario apsiaustą, kokį vilki ir visi jo ganomieji“⁶⁵ („And while the moralist who is holding forth on the cover, (an accurate portrait of your humble servant) professes to wear neither gown nor bands, but only the very same long-eared livery, in which his congregation is arrayed“⁶⁶) (žr. 1 pav.). Arba: „visa tai bus papuošta atitinkamomis dekoracijomis ir apšviesta žvakėmis iš paties Autoriaus kišenės“⁶⁷ („the whole accompanied by appropriate scenery, and brilliantly illuminated with the Author's own candles“⁶⁸) – žaismingai užsimenama būtent apie kūrinio iliustracijas.

Be to, romano pasakojime skaitytojas ras ne tik ne vieną pasakotojo žodinę nuorodą į save, bet ir IX skyriaus pabaigoje turėtų matyti šią pasakotoją vaizduojančią vinjetę (žr. 2 pav.). Ši iliustracija supina dvi – fikcinę pasakojimo ir nefikcinę autoriaus – plotmes: juokdario rūbais apsirengusio ir besišypsančią kaukę nusiėmusio pasakotojo veidas labai primena paties Thackeray'aus veidą⁶⁹.

Kiekvieno *Tuštybės mugės* skyriaus pradžia puošia inicialas – pirmoji skyriaus raidė, dekoruota paveikslėliu, kuriame pateikiama svarbiausio to skyriaus įvykio, temos užuomina. XVI skyriaus inicialas H (žr. 3 pav.) – aiški aliuzija į pagrindinį to skyriaus įvykį, kai kapitonas Rodonas Krolis ir guvernantė Bekė pabėga iš jo tetos namų ir slapčia susituokia. IV skyriaus inicialas P (žr. 4 pav.), kuriame pavaizduota Bekė, mėginanti sužvejoti vienišą stambią žuvelę. Šios vaizdinės metaforos reikšmė vėliau šiame skyriuje dar aiškiau nušviečiama pono Sedlio (tėvo „žuvelės“, kurią Bekė mėgins „sužvejoti“) žodžiais, pasakytais savo žmonai: „Bet įsidėmėk mano žodžius: pirmoji

moteris, kuri paspęs jam spąstus, pasičiups jį“⁷⁰ („but mark my words the first woman who fishes for him hooks him“⁷¹). Tačiau lietuviškam šio pasakymo vertimui aiškiai trūksta tikslumo: nemačius iliustracijos, vertėjui žvejyba virto medžiokle ar brakonieriajimu („paspęs jam spąstus“). Tėvo žodžiai galiausiai romane išsipildo: LXV skyriaus iniciale T (žr. 5 pav.) Bekė ir Džozas pavaizduoti kaip vienos Shakespeare'o istorinės pjesės veikėjai – tuščiagarbis lėbautojas, būsimojo karaliaus palydovas Džonas Falstafas ir prostitutė Dolė Tearsheet (tɛəʃi:t (tieršyt), angl. ‘tear’ – plėšyti, ‘sheet’ – paklodė)⁷², – šiame skyriuje Bekė, tuomet jau tapusi „seniausios profesijos“ atstove, galiausiai apžavi seniai gaudytą žuvelę. Taigi *Tuštybės mugė* – vienas iš iliustratyviausių pavyzdžių, kai grafinė medžiaga literatūros kūrinyje taip pat koduojama perteikiant reikšmes, o ne vien tik pateikiama dekoravimo tikslais⁷³. Sovietmečiu rengiant *Tuštybės mugės* vertimą Lietuvoje tam reikšmės neteikta, bet šio kūrinio nuskurdinimas / iškraipymas ignoruojamas ir iki šiol.

Pirmuose dviejuose šio romano vertimo į lietuvių kalbą leidimuose (1952⁷⁴ ir 1957 m.⁷⁵) vertimo šaltinis visai nenurodytas (nurodytas tik autorius ir kūrinio pavadinimas anglų kalba), o 1990 m. leidime (*Pasaulinės bibliotekos serija*⁷⁶) prie autoriaus ir kūrinio pavadinimo originalo kalba pridėta „1933, New York-London“, nors tai iki galo vertimo šaltinio neatskleidžia – vargu ar jis pasikeitė. 1957 m. leidimas iliustruotas (dailininkas Davidas Dubinskis, kaip, beje, ir rusiško 1961 m. leidimo⁷⁷), tačiau ne autorinėmis iliustracijomis. Tad lietuviškas *Tuštybės mugės* vertimas, jų neturėdamas, prarado visą teksto sluoksnį. Tekste nuorodos į iliustracijas skaitytojui gali pasirodyti miglotos, tarsi nereikalingos detalės, apsunkinančios teksto perskaitymą. Tokį šį romaną skaitome ir iki šiol – paskutinį kartą pakartotinai jis išleistas 2011 m.⁷⁸

Taigi koks tipiškas anglakalbės literatūros kanonui priklausančio kūrinio kelias iki Lietuvos skaitytojų? Kūrinys x, praėjęs leidybinės atrankos filtrą ir verstas iš neautoritetingo y šaltinio, nutolusio nuo originalo z variantų (ankstesniuose leidimuose dar išuptas į sovietmečio skaitytojams skirtą įžanginį ar baigiamąjį žodį, kuriame tendencingai pristatomas autorius ir jo kūryba). Mūsų namų, mokyklų, universitetų ir viešųjų bibliotekų lentynose – daugybė tokių knygų. Kai kurios iš jų perleidžiamos aprenktos pagal šiuolaikinę madą. Tai iliustruoja postkolonijinės kritikos teiginius⁷⁹, kad „išsivadavusios“ šalys dažnai pačios kultūriškai rekolonizuojasi kartodamos kolonizatorių primestas kultūrinės struktūras, šiuo atveju, sovietiška reorganizuotą kanoną ir toli gražu ne geriausių vertimo šaltinių pasirinkimą.

¹ Plg. David Macey, *Dictionary of Critical Theory*, London: Penguin Books, 2001, p. 56.

² Plg. Mario J. Valdžis, „Rethinking the History of Literary History“, in: Linda Hutcheon, Mario J. Valdžis, (eds.), *Rethinking Literary History: A Dialogue on Theory*, New York: Oxford University Press, 2002, p. 93.

³ Vertė G. J. J. Sauerweinas, publikuota: *Lietuviszka Ceitunga*, 1880-02-24, Nr. 8, p. 3, (žr. *Lietuvos bibliografija. Serija C: Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos 1832-1890*, Vilnius: Lietuvos Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2004).

⁴ Vertė P. Vileišis, Tilžė, 1904 m., (žr. *Lietuvos bibliografija. Serija C: Lietuviškų*

periodinių leidinių publikacijos 1832–1890).

⁵ Elena Kuosaitė, „Užsienio rašytojų prozos kūrinių vertimai į lietuvių kalbą“, in: *Literatūra*, 1958, t. XXIV (1), p. 117.

⁶ Daiva Litvinskaitė, „Uptono Sinclairio romanas *The Jungle* (1906) lietuviškai: Vinco Daukšio vertimas Raistas (1908)“, in: *Archivum Lithuanicum*, 2006, t. 8, p. 244.

⁷ Plačiau žr. Jonas Čekys, „Leidykla ideologizuotos visuomenės sistemoje“, in: *Rašytojas ir cenzūra: Straipsnių ir dokumentų rinkinys*, sudarė Arvydas Sabonis, Stasys Sabonis, Vilnius: Vaga, 1992, p. 221–224.

⁸ Palyginimas atliktas mano magistro darbe *Anglakalbės literatūros recepcija Lietuvoje: tekstologinis ir bibliografinis aspektai* (Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2009). Britų kanoninių autorių sąrašas sudarytas pagal: *The Norton Anthology of English Literature* (8th edition, general editor Stephen Greenblatt, 2006), *The Longman Anthology of British Literature* (Third edition, general editor David Damrosch, 2006) ir dvi internetines literatūros chronologijas (<http://www.lang.nagoya-u.ac.jp/~matsuoka/EngLit.html>; <http://classiclit.about.com/library/bl-century/bl-booklist.html>, (2009-01-18)). Amerikiečių pagal: *The Norton Anthology of American Literature* (7 edition, general editor Nina Baym, 2007), *The Heath Anthology of American Literature* (Third edition, general editor Paul Lauter, 1998) ir internetinę Sam Houston State University (JAV) sudarytą amerikiečių literatūros chronologiją (http://www.shsu.edu/~eng_wpf/amlitchron_index.html, (2009-02-15)). Lietuviškas sąrašas surinktas iš Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos suvestinio katalogo ir VU bibliotekos el. katalogo, po to tekstai peržiūrėti bibliotekose (vertimo šaltinis, kalbos įrašai ir kt.).

⁹ Theodore Dreiser, *Sister Carrie*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981, p. 6: „Susitikęs su jauna moterimi *porą kartų*, trečiąkart priėjęs pataisys jai kaklajuostę ir gal net ims vadinti ją vardu“ (vertimas mano, – V. R.).

¹⁰ Theodore Dreiser, *Sister Carrie*, New York, London: W. W. Norton & Company, 1991, p. 3: „Susitikęs su jauna moterimi *porą kartų*, priėjęs pataisys jai kaklajuostę ir gal net ims vadinti ją vardu“ (vertimas mano, – V. R.).

¹¹ Teodoras Dreizeris, *Sesuo Kerė*, iš anglų kalbos vertė Silvija Lomsargytė-Pukienė ir Juozas Avišonis, Vilnius: Vaga, 1973, p. 8.

¹² Malcolm Cowley, „Appendix: The Manuscripts of *Tender*“, in: *Tender is the Night* by F. Scott Fitzgerald, London: Penguin Books, 1963, p. 336.

¹³ Malcolm Cowley, „Introduction“, in: *Tender is the Night* by F. Scott Fitzgerald, London: Penguin Books, 1956, p. xii.

¹⁴ F. Scott Fitzgerald, *Švelni naktis*, iš anglų kalbos vertė Kristina Miliūnienė, (ser. *Pasaulinės literatūros biblioteka*), Vilnius: Vaga, 1997, 277 p., egz. skaičius nenurodytas.

- ¹⁵ Gordon N. Ray, „Thackeray's „Book of Snobs“, in: *Nineteenth-Century Fiction*, 1955, t. 10, Nr. 1, p. 22.
- ¹⁶ Viljamas Tekerėjus, *Snobų knyga*, iš anglų kalbos vertė Juozas Butėnas, Vilnius: Vaga, 1971, 283 p., 15 000 egz.
- ¹⁷ *Ibid.*, p. 3.
- ¹⁸ Plg. Gordon N. Ray, *op. cit.*, p. 27.
- ¹⁹ Čarlzas Dikensas, *Pomirtiniai Pikviko klubo užrašai*, iš anglų kalbos vertė Juozas Būtėnas, Vilnius: Vaga, 1968, 808 p., 15 000 egz., (versta iš: Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1949); pakartotinis leidimas: Vilnius: Tyto alba, 2007, 838 p., 3000 egz.
- ²⁰ Charles Dickens, *Senienų krautuvėlė*, iš anglų kalbos vertė Julija Lapienytė, Vilnius: Alma littera, 1996, 605 p., 3000 egz., (versta iš: Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1952).
- ²¹ Čarlzas Dikensas, *Oliverio Tvisto nuotyčiai*, iš anglų kalbos vertė Jonas Žakevičius, Vilnius: Vaga, 1975, 402 p., 25 000 egz., (versta iš: Moscow, 1955); pakartotiniai leidimai: Vilnius: Rosma, 1996, 416 p., 4000 egz.; Vilnius: Alma littera, 2005, 582 p., 3000 egz.; Vilnius: Alma littera, 2011, 582 p., 1500 egz.
- ²² Valteris Skotas, *Kventinas Dervardas*, iš anglų kalbos vertė Juozas Subatavičius, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963, 511 p., 15 000 egz., (versta iš: Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1962); pakartotiniai leidimai: Vilnius: Vaga, 1987, 431 p., 90 000 egz.; Vilnius: Žaltvykslė, 2007, 495 p., 1000 egz.
- ²³ Viljamas Folkneris, *Absalomai! Absalomai!* iš anglų kalbos vertė Lilija Vanagienė, (ser. *Pasaulinės literatūros biblioteka*), Vilnius: Vaga, 1989, 300 p., 90 000 egz., (versta iš: Moscow: Progress Publishers, 1982).
- ²⁴ Charlotte Brontë, *Džeinė Eir*, iš anglų kalbos vertė Marija Kazlauskaitė ir Juozas Subatavičius, 4-asis leidimas, Vilnius: Alma littera, 2011, 526 p., 2500 egz., (versta iš: Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1954).
- ²⁵ Džekas Londonas, *Martinus Idenas*, iš anglų kalbos vertė Silvija Lomsargytė, Vilnius: Vaga, 1964, 381 p., 25 000 egz., (versta iš: Moscow, 1954); pakartotinis leidimas: Kaunas: Jotema, 2004, 384 p., 2000 egz.
- ²⁶ Danielis Defo, *Robinzonas Kruzas*, iš anglų kalbos vertė Stasys Tomonis, iliustravo Žanas Granvilis, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1949, 268 p., 15 000 egz.; pakartotiniai leidimai: Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, 265 p., 25 000 egz.; Vilnius: Okto-Piligrimas, 1991, 206 p., 50 000 egz.; Vilnius: Alma littera, 2010, 301 p., 1500 egz. (Čia neapžvelgiami kitų adaptuotų versijų vertimai.)
- ²⁷ Viljamas Meikpisas Tekerėjus, *Tuštybės mugė: romanas be herojaus*, 2 t., iš anglų kalbos vertė Jonė ir Stasys Tomoniai, pratarmė Valentinos Ivaševos, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1952, 563 p.; 536 p., 3000 egz.

²⁸ Fenimoras Kuperis, *Prerijos*, iš anglų kalbos vertė Lilija Vanagienė, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1961, 384 p., 25 000 egz.; pakartotinis leidimas: Vilnius: Mūsų knyga, 1994, 360 p., 5000 egz.; *Pionieriai*, iš anglų kalbos vertė Jurgis Čebanauskas, Eduardas Pundzevičius, Vilnius: Vaga, 1966, 451 p., 25 000 egz.; *Medžiotojas*, iš anglų kalbos vertė Tamara Krompolcienė, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, 580 p., 30 000 egz.

²⁹ F. Scott Fitzgerald, *Švelni naktis*, iš anglų kalbos vertė Kristina Miliūnienė, Vilnius: Alma littera, 2005, 391 p., 3000 egz.

³⁰ Džeimsas Džoisas, *Dubliniečiai*, iš anglų kalbos vertė Povilas Gasiulis, Vilnius: Vaga, 1985, 261 p., 10 000 egz., (versta iš: Moscow: Progress Publishers, 1982); knygoje taip pat: Jekaterina Genijeva, „Pabaigos žodis“, p. 245–260, (iš: *Иностранная литература*, 1982, Nr. nenurodytas).

³¹ Džeimsas Džoisas, *Dubliniečiai*, iš anglų kalbos vertė Povilas Gasiulis, 2 pakeista laida, Vilnius: Vaga, 2008, 228 p., 1550 egz.

³² Virginia Woolf, *Ponia Delovėj*, iš anglų kalbos vertė Violeta Tauragienė, Vilnius: Žaltvykslė, 1994, 237 p., 10 000 egz.

³³ Virginia Woolf, *Ponia Delovėj*, iš anglų kalbos vertė Violeta Tauragienė, 2-asis pataisytas leidimas, Vilnius: Alma Littera, 2008, 214 p., 1500 egz.

³⁴ Virginia Woolf, *Savas kambarys*, iš anglų kalbos vertė Lina Būgienė, Vilnius: Charibdė, 1998, 141 p., 2000 egz.; pakartotinis leidimas: 2008, 111 p., 1000 egz.

³⁵ Virginia Woolf, *Orlandas*, iš anglų kalbos vertė Irena Marija Balčiūnienė, Vilnius: Alma littera, 2005, 222 p., 1500 egz. Reikia paminėti, kad lietuviškas vertimas neturi paantraštės *A Biography, Orlando Index* ir 314 paaiškinamųjų pastabų – struktūrinių veikalo elementų, autorės naudojamų siekiant sudaryti išpūdį, kad tai neva tikra biografija, o ne fikcinis romanas.

³⁶ Virginia Woolf, *Flašas*, iš anglų kalbos vertė Irena Jomantienė, Vilnius: Vaga, 1998, 159 p., egz. skaičius nenurodytas.

³⁷ Virginia Woolf, *Į švyturį*, iš anglų kalbos vertė Laimantas Jonušys, Vilnius: Vaga, 2011, 205 p., 2000 egz.; Virginia Woolf, *Į švyturį*, iš anglų kalbos vertė Milda Keršienė-Dyke, Vilnius: Versus aureus, 2012, 221 p., 1500 egz.

³⁸ Plačiau žr. Peter L. Shillingsburg, „Epigraph to Pegasus in Harness“, in: *Pegasus in Harness: Victorian Publishing and W. M. Thackeray*, in: <http://www.victorianweb.org/authors/wmt/pegasus/aquot.html>, (2012-01-09).

³⁹ Jonas Čekys, *op. cit.*, p. 221.

⁴⁰ Plg. James L. W. West III (et al.), „*Sister Carrie: Manuscript to Print*“, in: Theodore Dreiser, *Sister Carrie*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981, p. 503–535.

- ⁴¹ Plg. James L. W. West III (et al.), „Historical Commentary“, in: Theodore Dreiser, *op. cit.*, p. 533.
- ⁴² Plg. „A Note on the Text“, in: Theodore Dreiser, *Sister Carrie*, New York: W. W. Norton & Company, 1991, p. x.
- ⁴³ James L. W. West III, „The Composition and publication of *Sister Carrie*“, in: <http://www.library.upenn.edu/collections/rbm/dreiser/scpubhist.html>, (2009-03-09).
- ⁴⁴ Louis J. Oldani, „Dreiser’s *Genius* in the Making: Composition and Revision“, in: *Studies in Bibliography*, 1994, t. 47, p. 232.
- ⁴⁵ Teodoras Dreizeris, *Sesuo Keri*, iš anglų kalbos vertė Juozas Avižonis ir Silvija Lamsargytė-Petkevičienė, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958, 544 p., 30 000 egz.
- ⁴⁶ Vėlesniuose pakartotiniuose leidimuose prie šaltinio prirašyti leidimo metai (1900): Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1961, 452 p., 25 000 egz.; Vilnius: Vaga, 1973, 463 p., 40 000 egz.; Vilnius: ONE, 1993, 464 p., 10 000 egz.
- ⁴⁷ James Joyce, *Ulisas*, iš anglų kalbos vertė Jeronimas Brazaitis, vertimo bendraautoris Saulius Repečka, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, 1 kn., 415 p.; 2005, 2 kn., 430 p., 2000 egz.
- ⁴⁸ Žr. „Ulysses Publishing History Stemma“, in: *Appendix B: Ulysses: Serialization and Editions*, Oxford: Oxford University Press, 1998, p. 744.
- ⁴⁹ „Composition and Publication History“, in: James Joyce, *Ulysses*, Oxford: Oxford University Press, 1998, p. lvi.
- ⁵⁰ George Micajah Phillips, „The Protean Text of *Ulysses* and why all Editions are Equally *Definitive*“, in: http://www.geocities.com/hypermedia_joyce/phillips.html, (2006-02-22).
- ⁵¹ Plačiau žr. Daniel Klyn, „Haveth Versions Everywhere or Here comes Everybody’s Edition(s) of *Ulysses*“, in: <http://danklyn.com/joyce/haveth.php>, (2012-04-29).
- ⁵² Peter L. Shillingsburg, *Scholarly Editing in the Computer Age: Theory and Practice*, 3rd edition, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1999, p. 111.
- ⁵³ James Joyce, *Ulisas*, p. 39; kn. 2, 13 epizodas.
- ⁵⁴ Plg. George Micajah Phillips, *op. cit.* „Devynias dešimtąsias iš jų buvo galima laikyti narvuose ar išdresuoti, nė vienas, išskyrus bites, negalėjo sumanumu prilygti žmogui; banginį – su harpūno smagaliu, aligatoriumi pakutenti sprandą, ir šis supras pokštą, nubrėžti kreida ratą aplink gaidį, tigras – mano erelio akis“, – James Joyce, *Ulisas*, p. 264–265, kn. 2, 16 epizodas.
- ⁵⁵ John O’Hanlan, „The Continuing Scandal of ‘Ulysses’: An Exchange“; cit. iš: George Micajah Phillips, *op. cit.*

⁵⁶ James Joyce, *Ulisas*, p. 265, kn. 2, 16 epizodas.

⁵⁷ Fenimoras Kuperis, *Pėdsekys*, iš anglų kalbos vertė Karolis Vairas-Račkauskas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1954, 464 p., 30 000 egz., (versta iš: [leidimo vieta nenurodyta]: Детгиз, 1952, 462 p., 30 000 egz.); pakartotinis leidimas: Kaunas: Šviesa, 1985, 269 p., 80 000 egz.

⁵⁸ Džeimsas Fenimoras Kūperis, *Bostono apsiaustis, arba Lajonelas Linkolnas*, iš rusų kalbos vertė Albinas Degutis, Kaunas: Tyrai, 1996, 381 p., 4500 egz., (baigiamasis žodis, Jurijus Kovaliovas, p. 375–382); Fenimoras Kuperis, *Raudonasis korsaras*, iš anglų kalbos vertė Tamara Bražienė ir Valentina Churginaitė, (ser. *Drąsiųjų keliai*), Vilnius: Vaga, 1965, 423 p., 30 000 egz.; pakartotinis leidimas: 2-asis fotografuotinis leidimas, Vilnius: Vaizdas, 1991, 422 p., 45 000 egz.

⁵⁹ Džoelis Čendleris Harisas, *Dėdulės Rimuso pasakos*, iš rusų kalbos vertė Diana Bartkutė, Vilnius: Vyturys, 1987, 125 p., 30 000 egz.; pakartotinis leidimas: Vilnius: Alma littera, 2007, 127 p., 3000 egz.

⁶⁰ Valteris Skotas, *Aivenhas*, iš rusų kalbos vertė Barbora Mejerytė, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1954, 582 p., 15 000 egz.; pakartotiniai leidimai: Vilnius: Vaga, 1979, 405 p., 45 000 egz.; Vilnius: Alma littera, 2005, 445 p., 2500 egz.

⁶¹ Plačiau žr. Rasa Drazdauskienė, „Koks buržujus, toks ir menas“, in: *Knygų aidai*, 2006, Nr. 4, p. 2–8.

⁶² Gėrard Genette, *Paratexts: Thresholds of interpretation*, Cambridge: CUP, 1997, p. 2–5.

⁶³ Plg. Jerome J. McGann, *The Textual Condition*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1991, p. 77.

⁶⁴ Plg. Gordon N. Ray, *The Illustrator and the Book in England from 1790 to 1914*, New York and Oxford: The Pierpont Morgan Library and Oxford University Press, 1976, p. 75; cit. iš: Jerome J. McGann, *op. cit.*, p. 80.

⁶⁵ Viljamas Meikpisas Tekerėjus, *Tuštybės mugė: romanas be herojaus*, t. 1, iš anglų kalbos vertė Stasys Tomonis, Vilnius: Vaga, 1990, p. 83.

⁶⁶ William Makepeace Thackeray, *Vanity Fair*, edited by Peter L. Shillingsburg, New York, London: W. W. Norton & Company, 1994, p. 83.

⁶⁷ Viljamas Meikpisas Tekerėjus, *op. cit.*, p. 8.

⁶⁸ William Makepeace Thackeray, *op. cit.*, p. xv, išn. Nr. 1.

⁶⁹ Plačiau žr. Matt Macguire, „The Retreated Narrator: Thackeray’s Showman in *Vanity Fair*“, in: <http://www.victorianweb.org/authors/wmt/macguire1.html>, (2012-0-27).

⁷⁰ Viljamas Meikpisas Tekerėjus, *op. cit.*, p. 36.

⁷¹ William Makepeace Thackeray, *op. cit.*, p. 28.

⁷² Plg. John W. Draper, „Sir John Falstaff“, in: *The Review of English Studies*, 1932, t. 8, Nr. 32, p. 414.

⁷³ Plg. Jerome J. McGann, *op. cit.*, p. 80.

⁷⁴ Viljamas Meikpisas Tekerėjus, *Tuštybės mugė: romanas be herojaus*, 2 t., iš anglų kalbos vertė Jonė ir Stasys Tomoniai, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1952, 563 p., 3000 egz., (pratarmė Valentinos Ivaševos, p. 3–10).

⁷⁵ Viljamas Meikpisas Tekerėjus, *Tuštybės mugė: romanas be herojaus*, 2 t., 2-asis leidimas, iš anglų kalbos vertė Jonė ir Stasys Tomoniai, piešiniai Davido Dubinskio, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, 558 p., 529 p., 15 000 egz.

⁷⁶ Viljamas Meikpisas Tekerėjus, *Tuštybės mugė: romanas be herojaus*, 2 t., 3-iasis leidimas, iš anglų kalbos vertė Stasys Tomonis, Vilnius: Vaga, 1990, 382 p., 366 p., 90 000 egz., (kn. taip pat: Irena Varnaitė, „Snobizmo ir gyvenimo tuštybės kritika“, p. 348–357).

⁷⁷ Вильям Мейкпис Теккерей, *Ярмарка Тщеславия: роман без героя*, 2 т., перевод с английского Михаила Дьяконова, [вступительная статья Анной Елистратовой, комментарии Мариам Черневич, иллюстрации Давида Дубинского], Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1961, 463 p., 439 p., 100 000 egz.

⁷⁸ Viljamas Meikpisas Tekerėjus, *Tuštybės mugė: romanas be herojaus*, 2 t., 4-asis leidimas, iš anglų kalbos vertė Stasys Tomonis, Kaunas: Obuolys, 2011, 574 p., 525 p., 2000 egz.

⁷⁹ Plačiau žr. Paulius Subačius, „Postkolonijinė kritika“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*, sudarytoja Aušra Jurgutienė, Vilnius: VPU leidykla, 2006, p. 299–300.